

JADWIGA SADOWSKA
e-mail: jadwigasadowska@o2.pl
ORCID 0000-0001-8794-3201

POLSKA RETROSPEKTYWNA BIBLIOGRAFIA NARODOWA JAKO SZCZEGÓLNE DZIEDZICTWO BIBLIOGRAFICZNE

Jadwiga Sadowska, dr hab., pracownik Biblioteki Narodowej (1974-2007), kierownik Instytutu Bibliograficznego (1993-2007), profesor w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (2005-2012), profesor Uniwersytetu w Białymstoku (2008-2017). Autorka ponad 300 publikacji z zakresu języków informacyjno-wyszukiwawczych, bibliografii, współczesnego rynku wydawniczego, prasy. Ważniejsze publikacje: *Hasła przedmiotowe w teorii Adama Łysakowskiego i praktyce „Przewodnika Bibliograficznego”* (Warszawa, 2000), *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej: studium analityczno-porównawcze* (Warszawa, 2003), *Książki i czasopisma w Polsce w świetle liczb (1990-2010)* (Białystok; Wilno, 2013), *Prasa na terenie województwa podlaskiego w latach 1944-2012* (Białystok, 2014, współred. i aut.), *Jednodniówki na terenie województwa białostockiego i województw wschodnich (nowogródzkiego, poleskiego, wileńskiego, wołyńskiego) Drugiej Rzeczypospolitej* (Białystok, 2017, współaut.).

SŁOWA KLUCZOWE: *Bibliografia polska* Karola Estreichera. *Bibliografia polska 1901-1939*. Polska retrospektywna bibliografia narodowa. Dziedzictwo bibliograficzne. Narodowe dziedzictwo bibliograficzne. Dziedzictwo dokumentacyjne.

ABSTRAKT: Teza/cel – Retrospektywna bibliografia narodowa jest dobrem kultury, źródłem do historycznych badań księgoznawczych w kraju. Celem artykułu jest propozycja zdefiniowania terminów „dziedzictwo bibliograficzne” i „narodowe dziedzictwo bibliograficzne” w kontekście dziedzictwa dokumentacyjnego i kulturowego. Drugim zagadnieniem jest ukazanie znaczenia retrospektywnych bibliografii piśmiennictwa narodowego, mianowicie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera i *Bibliografii polskiej 1901-1939* jako istotnych elementów

dziedzictwa kulturowego i najważniejszych źródeł do badania historii ruchu wydawniczego w Polsce (statystyka, oferta tytułowa, wydawcy, geografia wydawnicza, aktywność autorska, przekłady piśmiennictwa obcego itp.). Trzecim problemem jest przedstawienie stanu opracowania polskiej retrospektywnej bibliografii narodowej za okres 1901-1939. **Metody badań** – Podstawą była analiza piśmiennictwa dotyczącego narodowych bibliografii retrospektywnych oraz ocena aktualnego stanu prac nad nimi na podstawie sprawozdań i informacji wydawniczych. **Wyniki i wnioski** – Na podstawie przeprowadzonej analizy zaproponowano przyjęcie terminu „dziedzictwo bibliograficzne”, mieszczącego się w zakresie „dziedzictwa dokumentacyjnego”, oraz zaliczenie do „narodowego dziedzictwa bibliograficznego” pomnikowych, czyli najbardziej istotnych dla narodu, nauki i kultury, spisów bibliograficznych (narodowych, dziedzinowych, regionalnych, osobowych), w tym przede wszystkim retrospektywnych bibliografii narodowych: *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera i *Bibliografii polskiej 1901-1939*. Uznano za konieczne zintensyfikowanie w Bibliotece Narodowej prac nad bibliografią piśmiennictwa narodowego za okres 1901-1939. Zaproponowano podjęcie starań o włączenie *Bibliografii polskiej* Estreichera wraz z jej dokumentacją na Polską Listę Krajową Programu UNESCO „Pamięć Świata”.

Wyrażenie (określenie) „dziedzictwo bibliograficzne” jest nowe i do tej pory w zasadzie nieużywane nawet w znaczeniu potocznym. Uważam je jednak za trafne i warte upowszechnienia, także przez analogię do takich wyrażeń, jak „dziedzictwo kulturowe”, „dziedzictwo dokumentacyjne”, „dziedzictwo literackie” czy „dziedzictwo historyczne”.

Wyrażenie „dziedzictwo bibliograficzne” chyba po raz pierwszy pojawia się bezpośrednio w tytule artykułu Alicji Matczuk pt. „*Ocalić od zapomnienia*” – *ochrona dziedzictwa bibliograficznego w okresie okupacji* (Matczuk, 2018). Autorka opisała losy wielu spisów bibliograficznych dziedzinowych, regionalnych, narodowych, które zostały zniszczone w czasie II wojny światowej. Jedną z najpoważniejszych strat była kartoteka bibliografii narodowej za lata 1901-1925, tworzona przez Jana Muszkowskiego, licząca 125 tys. opisów, spłonęły też kartoteka i rękopis bibliografii Józefa Ignacego Kraszewskiego (opracowana przez Wiktora Hahna), bibliografia Henryka Sienkiewicza (opracowana przez Stefana Dembego) i wiele innych. Interesujący fragment dotyczy wojennych losów *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera, którą na szczęście udało się ukryć rodzinie. A. Matczuk słusznie uznaje zbiory (spisy, kartoteki) bibliograficzne latami gromadzone i żmudnie opracowywane, dokumentujące stan piśmiennictwa narodowego, dziedzinowego, regionalnego czy osobowego, które tworzyli nasi przodkowie za dziedzictwo bibliograficzne. Mamy obowiązek zachować je, udostępnić i przekazać następnym pokoleniom.

Przedmiotem przedstawionego tekstu jest rozważenie znaczenia i zakresu wyrażeń „dziedzictwo bibliograficzne” i „narodowe dziedzictwo bibliograficzne” w kontekście „dziedzictwa kulturowego” i „dziedzictwa dokumentacyjnego”. Drugim zagadnieniem jest znaczenie retrospektywnej bibliografii narodowej jako źródła do badań kulturowych (aktywność

autorska, oferta tytułowa, statystyka wydawnicza, wydawcy, miejsca wydania, przekłady, serie itp.). Trzecią sprawą jest odpowiedzialność za narodowe dziedzictwo bibliograficzne na przykładzie bibliografii retrospektywnej – *Bibliografii polskiej* Estreichera i *Bibliografii polskiej 1901-1939*. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wartość narodowego dziedzictwa bibliograficznego jako dobra kultury i jego znaczenie w historycznych badaniach księgoznawczych.

DZIEDZICTWO KULTUROWE – DZIEDZICTWO DOKUMENTACYJNE – DZIEDZICTWO BIBLIOGRAFICZNE – NARODOWE DZIEDZICTWO BIBLIOGRAFICZNE

Dziedzictwo, to spadek, spuścizna, coś, co zostawili nam nasi przodkowie, coś ważnego, co powinniśmy chronić, zachować i przekazać następnym pokoleniom. W *Encyklopedii książki* hasło „dziedzictwo kulturowe” odsyła do hasła „dobra kultury”, za które uznaje się „dobra ruchome lub nieruchome, dawne lub współczesne, które są ważne dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego z racji ich wartości i znaczenia historycznego, artystycznego i naukowego” (Łaskarzewska, 2017, t. 1, s. 505). Jako dobra kultury wymieniane są, obok innych, również te związane z kulturą książki i bibliotekami. Inaczej mówiąc, dziedzictwo kulturowe, to „spadek”, na który składają się szeroko rozumiane dobra duchowe i materialne, ważne z punktu widzenia historii narodu, kraju, ale także mniejszych społeczności, z którymi narody, społeczności regionalne czy lokalne oraz grupy społeczne się identyfikują. Stąd też mówimy o dziedzictwie kulturowym świata, narodu, regionu, ale także o dziedzictwie literackim, archeologicznym, historycznym. W zakresie dziedzictwa kulturalnego zawiera się dziedzictwo dokumentacyjne, odnoszące się do sfery duchowej kultury. Jest ono przedmiotem zainteresowania powstałego w 1992 r. programu UNESCO „Pamięć Świata” (Memory of the World) oraz agend narodowych programu. W informacji wprowadzającej na stronie Polskiego Komitetu ds. UNESCO możemy przeczytać:

„Dziedzictwo dokumentacyjne jest bezcennym świadectwem historii, rozwoju cywilizacyjnego świata, źródłem wiedzy o różnych kulturach i społeczeństwach, archiwum pamięci zbiorowej”. I dalej: „Obejmuje ono różne typy dokumentów, m.in.: dokumenty i kolekcje archiwalne, rękopisy, druki o szczególnej wartości dokumentacyjnej, inskrypcje, dokumenty audiowizualne, zarówno na nośniku analogowym, jak i cyfrowym” (Polski Komitet ds. UNESCO)¹.

¹ Polski Komitet ds. UNESCO. Informacji o Programie UNESCO Pamięć Świata [online], [dostęp: 5.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiatea/>>.

Powyższa informacja upoważnia do stwierdzenia, że dziedzictwo dokumentacyjne może mieć znaczenie dla świata, narodu, społeczności regionu czy społeczności lokalnej. Poszczególne kraje zgłaszają do Programu „Pamięć Świata” propozycje, tworząc narodowe programy pamięci i ustalając krajowe listy. Włączone do programu obiekty mają szansę na szczególną ochronę, konserwację, często popartą odpowiednim finansowaniem. Na Międzynarodowej Liście Pamięci Świata znajduje się 17 obiektów dziedzictwa polskiego, w tym: dzieło Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium*, rękopisy Fryderyka Chopina, Kodeks supraski, Archiwum Komisji Edukacji Narodowej, Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu². Na polskiej liście krajowej według stanu z 2020 r. znajdują się m.in.: Konstytucja 3 Maja, Kazania świętokrzyskie, Kronika Galla Anonima, autograf *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza, autografy Trylogii H. Sienkiewicza, dokumentacja Polskiej Organizacji Wojskowej, archiwum Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, plakaty z okresu wojny bolszewicko-polskiej (1919-1920)³.

Czy bibliografie należą do dziedzictwa dokumentacyjnego? Nie ulega wątpliwości, że tak. Są istotną, specyficzną częścią dziedzictwa dokumentacyjnego w podwójnym tego słowa znaczeniu – jako dokumentacja (archiwum) dorobku piśmienniczego i jako dokumenty same w sobie, czyli bibliografie jako dzieła (obiekty). Czy wszystkie? Zapewne nie, ale na pewno do dziedzictwa dokumentacyjnego powinniśmy zaliczyć retrospektywną bibliografię narodową oraz przynajmniej niektóre retrospektywne bibliografie specjalne (dziedzinowe, regionalne, osobowe). Które? Te, które uznaje się powszechnie za dzieła pomnikowe dla dziedziny czy regionu, dla których stanowią fundament badawczy, a czasem są jedynym potwierdzeniem istnienia niezachowanych do naszych czasów dokumentów.

Czym zatem jest „dziedzictwo bibliograficzne”, jakie cechy można mu przypisać, jak je określić? W szerszym znaczeniu „dziedzictwo bibliograficzne” to ogół opracowań bibliograficznych i spisów bibliograficznych w postaci publikacji, kartotek, zbiorów elektronicznych, ważnych z punktu widzenia historii, kultury i nauki całego narodu lub jego części regionalnych i lokalnych. Mieszczą się tu, jako rodzaje, bibliografia narodowa (retrospektywna i bieżąca wszelkich typów dokumentów), bibliografie dużych regionów, bibliografie dziedzin i zagadnień, bibliografie osób. Czy chcemy tym samym wykluczyć jakieś spisy bibliograficzne, jakieś typy bibliografii? Nie, bo one także mogą mieć dla badaczy istotne zna-

² Polski Komitet ds. UNESCO. Pełny wykaz zob. <https://unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/> [dostęp: 5.09.2020].

³ Polski Komitet ds. UNESCO. Zob. Polska Lista Krajowa Programu UNESCO Pamięć Świata, <https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/polska-lista-krajowa-programu-pamiec-swiata/> [dostęp: 5.09.2020].

czenie, niemniej jednak musimy się zgodzić, że znaczenie wielkich bibliografii dziedzinowych, np. *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla, *Literatury polskiej* Gabriela Korbuta (i tzw. Nowego Korbuta), „Polskiej Bibliografii Literackiej” czy *Polskiej bibliografii sztuki 1801-1944* Janiny Wiercińskiej i Marii Liczbińskiej, podobnie jak bibliografii regionalnych o dużych zasięgach chronologicznych, typu *Bibliografia historii Wielkopolski* Andrzeja Wojtkowskiego czy *Bibliografia Lubelszczyzny 1801-1944*, jest zdecydowanie większe i ważniejsze dla rozwoju tych dziedzin i regionów niż bibliografii załącznikowych, zalecających czy wyborowych. W węższym znaczeniu „dziedzictwo bibliograficzne” uznałabym za synonim „narodowego dziedzictwa bibliograficznego”, czyli spisów bibliograficznych, które w powszechnym odbiorze uznaje się za pomnikowe. Takim dziełem jest na pewno *Bibliografia polska* K. Estreichera. Czy zatem, ze względu na jej znaczenie nie powinna się ona znaleźć na Polskiej Liście Krajowej Programu UNESCO wraz z zachowanym jej archiwum? Sądzę, że takie starania należałoby podjąć.

BIBLIOGRAFIA POLSKA KAROLA ESTREICHERA – DZIEŁO POMNIKOWE

Najważniejsza polska retrospektywna bibliografia narodowa, dokumentująca piśmiennictwo od XV do końca XIX w., słusznie uznawana jest za dzieło pomnikowe. Potwierdzali to wybitni historycy i literaturoznawcy. W 1889 r., po ukazaniu się 11 tomów *Bibliografii polskiej*, członkowie Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie, m.in. L. Finkel, Roman Pilat, Ludwik Kubala, przygotowali odezwę, w której pisali:

„Czterdzieści lat temu rozpoczął niestrudzony bibliograf, dr Karol Estreicher, żmudną pracę około gromadzenia materiałów do *Bibliografii polskiej*. **Pierwszy tom tego pomnikowego wydawnictwa, jakim dotąd żaden naród poszczycić się nie może** [wyróżn. JS], wyszedł z druku w 1870 roku, a ostatni, zawierający bibliografię XVIII w., w ubiegłym roku. Jeśli zważymy, jak wielkie usługi oddała praca Estreichera piśmiennictwu polskiemu w ogóle, a badaczom jego w szczególności; jeśli uprzytomnimy sobie **wrażenie, jakie poza granicami naszego kraju wywołał ten olbrzymi spis dzieł polskich, świadczący o wielowiekowej naszej cywilizacji** [wyróżn. JS]; jeśli pomyślimy na koniec, że tych kilkudziesięcioletnich trudów zasłużonego pracownika nie wynagrodzono dotąd jak należy, bo Estreicher pracę swoją oddawał ogółowi z zupełną niemal bezinteresownością: to poczujemy się wobec niego dłużnikami, na których ciągle spoczywa nieuiszczony obowiązek spłacenia tego moralnego długu” (Korpała, 1969, s. 166-167).

Dlaczego uważam za konieczne wyodrębnienie bibliografii narodowej, w tym zwłaszcza retrospektywnej, jako szczególnego narodowego dzieła

dziectwa bibliograficznego? Po pierwsze, narodowe spisy bibliograficzne były zawsze czymś ważnym dla narodu, zwłaszcza od momentu pojawienia się piśmiennictwa w językach etnicznych. Już w XVI w. najbardziej cywilizacyjnie rozwinięte kraje Europy (Francja, Niemcy) przystąpiły do spisywania swojego dorobku, widząc w tym świadectwo poziomu kulturalnego narodu, źródło informacji, dokumentację swojej kultury piśmienniczej. Po drugie, narodowe bibliografie retrospektywne stanowią podstawę historycznych badań księgoznawczych, a te z kolei w powiązaniu z wydarzeniami polityczno-historycznymi wzbogacają obraz społeczeństwa w określonym czasie. W XVIII w. w Polsce zabiegał o taki narodowy spis bibliograficzny Józef Andrzej Załuski i w znacznym stopniu stworzył go (*Bibliotheca Polona magna universalis*). Pozostające, niestety, w rękopisie 10-tomowe dzieło w 1794 r. zaborca wywiózł do Petersburga, a zwrócone po wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. i ustaleniach pokoju ryskiego, spłonęło w czasie powstania warszawskiego w 1944 r.

Przypomnijmy też, jak traktował piśmiennictwo narodowe K. Estreicher. W 1865 r. podczas przemówienia w Szkole Głównej w Warszawie mówił: „Znać minione dzieje narodu i pomniki jego umysłowości, jest naszym szczególnym obowiązkiem [...], nie należy zapominać o tem, co nam przeszłość przekazała w spuściznie, ani lekceważyć owocami pracy tych, którzy bądź inaczej, bądź na innem polu pracowali, lub którzy nas poprzedzili [...]. Cokolwiek zeszło na niwie ojczystej, jest dla bibliografa relikwią, a również winno być nią dla nas wszystkich, bo nie godzi się być obojętnym na życie umysłowe narodu” (Estreicher, 2008, s. 247-248).

Bibliografia polska Estreichera służyła badaczom do analiz księgoznawczych i statystycznych. Dokonywał tego sam autor, ale także inni. W 1894 r. podczas zorganizowanej we Lwowie Powszechnej Wystawy Krajowej, prezentowano publikację Stanisława Smolki zatytułowaną *Akademia Umiejętności w Krakowie w latach 1873-1893*, w której na podstawie *Bibliografii polskiej* Estreichera oraz „Przewodnika Bibliograficznego” Władysława Wisłockiego przedstawiono tablice statystyczno-graficzne (opracował je Józef Rutkowski), obrazujące polski ruch wydawniczy w okresie porobiorowym 1794-1893, a także liczbę druków wydanych za granicą (polonika zagraniczne). Bibliografia była dowodem, że mimo stuletniego braku państwowości, naród i kultura polska trwają (Skalska-Zlat, 2005, s. 163-167). Jedną z tablic dotyczyła ruchu wydawniczego w poszczególnych miastach i regionach Polski. O tej tablicy autorka pisała: „[...] przedstawiona przez Smolkę analiza porównawcza ukazująca dokonania poszczególnych miast i dzielnic Polski na szerokim tle politycznym może do dzisiaj służyć za wzór poprawnego wnioskowania naukometrycznego” (Skalska-Zlat, 2005, s. 167). Na ten aspekt *Bibliografii polskiej* Estreichera zwracał uwagę Witold Nowodworski, stwierdzając: „Wykładnikiem rozwoju kultury narodu jest ruch piśmienniczy. Bibliografia, notując

każdy jego przejaw, dostarcza podstawy do ścisłych obliczeń statystycznych, będących miarą dorobku, jaki wnosił naród do skarbnicy kultury powszechnej” (Nowodworski, 1964, s. 82). O znaczeniu *Bibliografii polskiej* dla badań statystycznych ruchu wydawniczego z historycznego punktu widzenia pisała też Maria Czarnowska, autorka opracowania o ruchu wydawniczym w Polsce w okresie od XVI w. do lat 60. XX w. (Czarnowska, 1967, s. 37-41). Z kolei Maria Zychowiczowa podkreślała rolę tej bibliografii w badaniach nad starymi drukami: „Od momentu opublikowania *Bibliografia polska* była podstawą do przygotowywania wszelkich opracowań i zestawień dotyczących starych druków, do niej także obecnie odwołują się wszyscy pracujący z dawną książką. Znajduje to szczególnie wyraz m.in. w jasnym dla każdego starodrucznika «Estreicher nie notuje», pojawiającym się w adnotacjach starych druków” (Zychowiczowa, 2009, s. 199).

Bibliografię tę uznaje się za „najwspanialszą i najpełniejszą” realizację koncepcji bibliografii narodowej retrospektywnej jako „dokumentacji «ogólnego dorobku kulturalnego narodu i jego związków z innymi krajami»” (Dembowska, 1964, s. 101). To wspólna myśl wybitnych znawczyń bibliografii Alodii Kaweckiej-Gryczowej i Marii Dembowskiej. Niewątpliwie podpisałyby się pod nią wielu świątłych pracowników nauki, nie tylko historyków czy literaturoznawców.

Bibliografia polska K. Estreichera, to nie tylko spis bibliograficzny, ale także koncepcja bibliografii narodowej (tzw. koncepcja estreicherowska), która miała wpływ na założenia bibliografii polskiej 1901-1925 J. Muszkowskiego oraz bibliografii polskiej 1901-1939, a także na międzywojenny „Urzędowy Wykaz Druków”. Sprowadzała się ona do jak najpełniejszej rejestracji poloników krajowych i zagranicznych z uwzględnieniem kryteriów etnicznych i terytorialnych.

Bibliografia polska Estreichera miała wiele uzupełnień „druków nieznanych Estreicherowi”, zgłaszanych przez bibliografów z dużych bibliotek. Było to możliwe, ponieważ każdy bibliograf mógł porównać wydrukowane dzieło Estreichera z katalogiem swojej biblioteki czy innej bibliografii. A. Kawecka-Gryczowa wskazywała, że tylko od połowy lat 50. do końca lat 60. XX w. ukazało się 11 uzupełnień, „dodatków do Estreichera”, pochodzących z Bibliotek: Ossolineum i Uniwersyteckiej we Wrocławiu, Uniwersyteckiej w Toruniu, Miejskiej Biblioteki Gdańskiej (Biblioteka PAN w Gdańsku) oraz Biblioteki Śląskiej w Katowicach. Zawierały one w sumie 1646 opisów (Kawecka-Gryczowa, 1970, s. 195-196). Trzeba też pamiętać, że uzupełnienia *Bibliografii polskiej* ukazywały się już w okresie międzywojennym oraz wcześniejszym, choć autorka zwraca uwagę, że znaczna część „nieznanych Estreicherowi” druków nie stanowi bynajmniej „extra rzadkości”, ale powtarza się w wielu publikowanych uzupełnieniach (Kawecka-Gryczowa, 1970, s. 215-217).

Mimo różnorodnych uwag i zastrzeżeń *Bibliografia polska* jest przedmiotem stałego zainteresowania, uzupełniania, badania, dostosowywania do zmian i możliwości technologicznych. W 1954 r. z inicjatywy K. Estreichera, wnuka, powstał na Uniwersytecie Jagiellońskim Zakład Bibliografii Polskiej im. Karola Estreichera (obecnie: Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów). Jednym z jego zadań jest udostępnienie *Bibliografii* w postaci bazy danych. Od kilku lat odbywa się to w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (finansowane w latach 2012-2016 i obecnie 2017-2022)⁴.

Inne były losy „kontynuacji Estreichera”, tj. bibliografii polskiej za okres 1901-1939, nad którą prace rozpoczęto ponad 100 lat temu i nie wiadomo, kiedy się one zakończą. Od 70 lat zajmuje się tą bibliografią Biblioteka Narodowa.

LOSZY BIBLIOGRAFII NARODOWEJ ZA LATA 1901-1939

Bibliografia polska 1901-1939, potocznie nazywana jest „kontynuacją Estreichera”, tj. kontynuacją *Bibliografii polskiej* K. Estreichera. To określenie ma swoje uzasadnienie historyczne i metodologiczne, zasygnalizowane już w jednakowo brzmiących tytułach (*Bibliografia polska*), w kontynuacji zasięgu chronologicznego (od 1901 r.), ale także w ogólnej koncepcji doboru materiałów (rejestracja poloników krajowych i zagranicznych, choć bez uwzględniania wydawnictw ciągłych), do pewnego stopnia w układzie materiału. Jest retrospektywną bibliografią narodową. Nie jest natomiast kontynuacją *Bibliografii* Karola Estreichera ani w sensie prawnym, ani organizacyjnym. Prawa do kontynuacji dzieła Estreicherów ma Uniwersytet Jagielloński. *Bibliografia polska 1901-1939* jest związana od 1950 r. z Biblioteką Narodową.

Gromadzenie materiałów do retrospektywnej bibliografii narodowej od roku 1901 podjęto już w 1907 r. w pierwszym Instytucie Bibliograficznym powołanym z inicjatywy Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Warszawie. Zamierzenie dotyczyło początkowo okresu 1901-1905. Bibliografia miała być wydawana pięcioleciami w dwóch równoległych ciągach – alfabetycznym oraz według klasyfikacji dziesiętnej (adaptacji Klasyfikacji Dziesiętnej Deweya, znanej później jako Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna), opracowanej w Międzynarodowym Instytucie Bibliograficznym w Brukseli. Planu tego nie zrealizowano. Prace nad gromadzeniem materiału trwały do roku 1912. Zgromadzono materiał za lata 1901-1905 i 1907-1909, ale z braku funduszy prace przerwano. Nie są znane dokład-

⁴ Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów [online], [dostęp: 10.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.estreicher.uj.edu.pl>>.

ne ilości zgromadzonego wówczas w Instytucie materiału do bibliografii, ani ich dalszy los⁵.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. prace nad bibliografią XX w. zainicjował J. Muszkowski⁶. Zaczął on tworzyć, początkowo do celów doraźnej obsługi informacyjnej czytelników Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, kartotekę piśmiennictwa na podstawie informacji, zamieszczanych na łamach czasopism bibliograficznych. W 1925 r. kartoteka liczyła ok. 50 tys. ułożonych alfabetycznie opisów bibliograficznych, w 1928 r. – 81 tys., w 1935 r. – 125 tys. (Muszkowski, 1936, s. 342). Zgromadzony materiał wymagał prac porządkujących, sprawdzających i redakcyjnych, które przekraczały możliwości Muszkowskiego i pomagających mu kilku (w niejednakowym czasie) osób, opłacanych z prywatnych funduszy oraz funduszy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Istotny udział w tych pracach miała Jadwiga Dąbrowska, późniejsza kierowniczką i redaktorką „Urzędowego Wykazu Druków”, która w latach 1925-1929 zajmowała się przygotowaniem kartoteki do ostatecznej redakcji (uzupełnianie, porównywanie ze źródłami bibliograficznymi, eliminacja dubletów, tworzenie odsyłaczy). Ze względu na poszerzający się zakres prac zwrócił się Muszkowski do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego o poparcie przedsięwzięcia. W wyniku tych zabiegów w maju 1925 r. powołano międzywydziałową Komisję Bibliograficzną, która wyłoniła komitet redakcyjny bibliografii, w którego skład weszli: Stefan Demby, G. Korbut oraz J. Muszkowski, jako sekretarz i redaktor bibliografii. Komisja zatwierdziła projekt bibliografii przedstawiony przez Muszkowskiego i zaakceptowała budżet, co w gruncie rzeczy było sprawą najważniejszą, bowiem umożliwiło zatrudnienie pracowników do sprawdzania i uzupełniania kartoteki w dużych bibliotekach oraz poszukiwań w źródłach bibliograficznych.

Kartoteka zgromadzona przez Muszkowskiego i współpracowników obejmowała lata 1901-1925, co było uzasadnione faktem rozpoczęcia wydawania w 1924 r. „Przewodnika Bibliograficznego” (Muszkowski przesuwał granicę ze względu na oczekiwanie na urzędową bibliografię narodową). Od 1925 r. redagowano opisy i porównywano je z opisami Biblioteki Jagiellońskiej (prace trwały ok. pięciu lat), Biblioteki Uniwersy-

⁵ Elżbieta Słodkowska przypuszczała, że w latach 20. XX w. przekazano je do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zob. *Instytut Bibliograficzny w Polsce: geneza, koncepcje teoretyczne i rozwój działalności*, 1964, s. 14. Nie wydaje się, że tak się stało, bowiem wówczas materiały te byłyby w dyspozycji Stefana Dembego jako naczelnika w tym ministerstwie. Demby na pewno przekazałby je Janowi Muszkowskiemu. Nic natomiast nie wiadomo o tym, aby Muszkowski korzystał z nich.

⁶ Prof. Jan Muszkowski – bibliotekarz Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie – 1915-1920, dyrektor Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie – 1921-1936, organizator pierwszej katedry bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Łódzkim – 1946. Jego działalność przedstawiono ostatnio w opracowaniu zbiorowym pt. *Jan Muszkowski – ludzie, epoka, książki: tradycje i kontynuacje*. Red. J. Ladorucki, Z. Gruszka, G. Czapanik. Łódź 2014.

teckiej w Warszawie (prace trwały ok. czterech lat) i Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie (prace trwały ok. sześciu lat), Biblioteki Polskiej w Paryżu, ponadto z wieloma źródłami bibliograficznymi krajowymi i zagranicznymi. Z braku środków finansowych zrezygnowano z weryfikacji kartoteki w bibliotekach lwowskich. W 1935 r. zakończono te prace i od 1 grudnia 1935 r. Muszkowski przystąpił do ostatecznego redagowania kartoteki, która liczyła ponad 125 tys. opisów (dokładnie 125 383). Pracował nad nią do zimy 1943 r., tj. do opuszczenia Warszawy. Bibliografia była zredagowana (i gotowa do druku) do litery R. Rozmieszczona w trzech miejscach w Warszawie, spłonęła w 1944 r. w czasie powstania. Mówiąc nieco górnolotnie: spłonęło nie tylko 125 tys. kart z opisami dokumentującymi polski dorobek piśmienniczy pierwszego dwudziestopięciolecia XX w., ale także 25 lat pracy J. Muszkowskiego i kilku jego współpracowników.

W BIBLIOTECIE NARODOWEJ

W 1950 r. powołano w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej Dział Bibliografii Retrospektywnej (późniejszy Zakład Bibliografii Polskiej 1901-1939), którego organizację i kierownictwo powierzono M. Dembowskiej i przystąpiono na nowo do gromadzenia materiałów do bibliografii w dwóch zbiorach: piśmiennictwo krajowe (polonika krajowe) i polonika zagraniczne. Pierwotnym zamierzeniem kierownictwa Działu (Zakładu) było wydanie bibliografii za okres 1901-1950. W 1955 r. zmieniono koncepcję, zgodnie z którą planowano wydać oddzielnie piśmiennictwo za lata 1901-1939, 1939-1944 i 1944-1955. Ostatecznie jednak zrezygnowano z opracowywania bibliografii dla piśmiennictwa po roku 1939 i ustalono zasięg chronologiczny dla tej bibliografii na lata 1901-1939 (Wilgat, 1977, s. 121-122).

Przyjęte zasady gromadzonego materiału oraz zasady metodyczne są zbieżne z przyjętymi przez K. Estreichera dla *Bibliografii polskiej*. Zostały one opisane przez Janinę Wilgat, wieloletnią kierowniczkę Zakładu i przedstawione we wstępie do tomu pierwszego *Bibliografii polskiej 1901-1939* (Wilgat, 1986, s. XXX-XXXI). Zgromadzona kartoteka zawiera opisy książek, druków muzycznych (nuty), dokumentów kartograficznych, dokumentów graficznych (w postaci albumów), druków ulotnych (poddanych pewnej selekcji). Nie zawiera opisów wydawnictw ciągłych (gazet, czasopism), czym różni się od *Bibliografii polskiej* Estreichera, w której te dokumenty są odnotowane.

Początek stanowiły opisy bibliograficzne pochodzące z czasopism bibliograficznych: „Przewodnika Bibliograficznego” Władysława Tadeusza Wisłockiego (1901-1920, 1922), „Książki” (1901-1905, 1907-1908), „Biuletynu

nu Bibliograficznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych" (1919-1920) oraz z kartoteki poloników zagranicznych tworzonej w Zakładzie Bibliografii Bieżącej Ogólnej w Instytucie Bibliograficznym. Istotnym źródłem był „Urzędowy Wykaz Druków” (1928-1939). Do poszukiwań, ustaleń i porównań wykorzystywano nie tylko polskie, ale i zagraniczne spisy bibliograficzne, w tym przede wszystkim bibliografie narodowe, a spośród nich m.in. ros. „Knižnuju Letopis” i „Pravitel’stvennyj Vestnik”, które zawierały bardzo wiele opisów książek polskich wydanych na terenie zaboru rosyjskiego. Zwróćmy też uwagę, że w latach 1901-1918 (ani też wcześniej) żadna polska biblioteka na terenie zaboru rosyjskiego nie otrzymywała egzemplarza obowiązkowego (Piusińska, 1970, s. 172-173). Stąd też konieczne były poszukiwania w źródłach bibliograficznych rosyjskich. Nieco łatwiej było z drukami z Galicji, ponieważ te od 1862 r. otrzymywała Biblioteka Jagiellońska. Z terenów Galicji Wschodniej egzemplarz obowiązkowy przekazywano Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie – do tych zbiorów po 1945 r. dostęp był niemożliwy. Źródłami dla bibliografii retrospektywnej były też zagraniczne bibliografie poloników, katalogi księgarskie, drukowane katalogi wielkich bibliotek zagranicznych (w tym zwłaszcza NUC – The National Union Catalog USA), ale również źródła encyklopedyczne i historyczne dotyczące tego okresu. Kartotekę materiałów do *Bibliografii polskiej 1901-1939* uzupełniano i weryfikowano na podstawie katalogów największych polskich bibliotek (historycznie znajdujących się w różnych zaborach): Biblioteki Narodowej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, Książnicy Miejskiej (obecnie Kopernikańskiej) w Toruniu, Biblioteki Śląskiej w Katowicach. Opisy pozycji znajdujących się w wymienionych bibliotekach opatrzone sigłami, tworząc tym samym rodzaj katalogu centralnego dla zarejestrowanych publikacji. Warto tu zwrócić uwagę, że przy bardzo wielu opisach dokumentów są pojedyncze (czasem dwa) sigła, co oznacza, że ten dokument znajduje się tylko w tej jednej czy dwóch bibliotekach i często nie ma wśród nich Biblioteki Narodowej. Wanda Piusińska, pisząc o katalogach Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Biblioteki Narodowej jako źródłach do bibliografii retrospektywnej podała liczby opisów, pochodzące z tych bibliotek. Po sprawdzeniu kartoteki bibliograficznej z katalogiem Biblioteki Narodowej dopisano do kartoteki ok. 30 tys. brakujących opisów, z Biblioteki UW – ok. 21 tys., z BJ – ok. 27 tys. (Piusińska, 1970, s. 171). Po ponad 20 latach gromadzenia opisów bibliograficznych, w 1973 r. przystąpiono do ich redagowania (Wilgat, 1977, s. 131).

Istotną częścią kartoteki są polonika zagraniczne. Kartotekę poloników za okres 1928-1939, rejestrowanych w „Urzędowym Wykazie Druków”, uzupełniono opisami dokumentów wpływających do Biblioteki Narodowej oraz pozycjami ze źródeł bibliograficznych (m.in. Index Translatio-

num, amerykański NUC, zagraniczne bibliografie poloników). W 1956 r. kartoteka poloników liczyła ok. 37 tys. opisów. Nie wiadomo dokładnie, jaką częścią obecnej kartoteki bibliografii 1901-1939 są polonika zagraniczne. Można szacować, że jest to 10-12%⁷, czyli 35-40 tys. opisów (w części niezredagowanych), przy czym nie więcej niż połowę stanowią dokumenty będące fizycznie w Bibliotece Narodowej. Rejestracja poloników zagranicznych *Bibliografii polskiej 1901-1939* razem z polonikami krajowymi jest ważna, zwłaszcza z tego powodu, że w okresie 1901-1918 granice historyczne Polski nie pokrywały się z tymi po odzyskaniu niepodległości. W *Bibliografii polskiej 1901-1939* dla wydawnictw krajowych przyjęto granice II Rzeczypospolitej, natomiast publikacje wydane na terenach wcześniej należących do państwa polskiego potraktowano jako polonika zagraniczne. W ten sposób zostało udokumentowane piśmiennictwo polskie pochodzące z historycznie polskich terenów. Ma to bardzo istotny wpływ na zawartość retrospektywnej bibliografii narodowej.

W 1977 r. kartoteka bibliografii retrospektywnej liczyła ok. 360 tys. opisów (karty w tzw. stanie surowym, dublety, karty odsyłaczowe), a rocznie przybywało do niej wówczas ok. 3 tys. (Wilgat, 1977, s. 123). Mniej więcej w tym czasie, z obawy przed zniszczeniem, całą kartotekę skopiowano, przekazując jedną kopię Bibliotece Jagiellońskiej, a drugą pozostawiono w Zakładzie. Po pół wieku, w 2005 r. kartoteka liczyła ok. 400 tys. kart opisowych (co nie jest równoznaczne z liczbą dokumentów, bowiem czasem jeden tytuł ma 3-4 karty dubletowe), praktycznie od kilku lat nic już do niej nie przybywa. Według opinii Grażyny Federowicz kartoteka zawiera ok. 300 tys. opisów (Federowicz, 2010, s. 75). Jest to jedyny w Polsce najpełniejszy zbiór opisów dokumentów z okresu 1901-1939. Dodajmy, zgromadzony wielkim nakładem pracy przez kilkadziesiąt lat, ale tylko w połowie opublikowany.

W 2004 r. opisy z kartoteki bibliograficznej zaczęto przenosić do bazy danych w systemie MAK, a wyprowadzane z niej opisy były podstawą wydawania poszczególnych tomów (jako pierwszy w ten sposób ukazał się w 2006 r. t. 7). Automatyzacja bibliografii retrospektywnej związana była z poważnymi decyzjami metodycznymi, mianowicie zrezygnowano z wcześniej stosowanej normy opisu bibliograficznego i zastąpiono ją normą opartą na przepisach międzynarodowych ISBD. Decyzja ta, podjęta po wielu dyskusjach wewnętrznych i środowiskowych, uwarunkowana była skorelowaniem opisu bibliograficznego z formatem MARC 21 i możliwościami wykorzystania opisów w bazach katalogowych bibliotek w kraju, w tym przede wszystkim w Bibliotece Narodowej. Opisy bibliograficzne w tomie 7 opracowano już według przepisów międzynarodowych ISBD

⁷ Takich szacunkowych obliczeń dokonała Ewa Dombek na podstawie bazy danych w MAK, zawierającej ok. 60 tys. opisów, z czego ok. 6 tys. stanowiły polonika zagraniczne.

(polska wersja PN-82/N-01152.01), natomiast w tomach wcześniej opublikowanych (t. 1-6) – zgodnie z wewnętrzną instrukcją autorstwa J. Wilgat (Wilgat, 1986, s. XXXI-XXXIV). W nowym opisie zachowano wszystkie dotychczasowe elementy, podając je w układzie zgodnym z normą międzynarodową. Większość opisów sporządzana jest z autopsji, natomiast pozycje bibliograficzne, przejmowane ze źródeł, są interpretowane i, na ile to tylko możliwe, dostosowywane do normy oraz wyrażane w formacie MARC 21 (Federowicz, 2010, s. 72-75).

Powiedzmy kilka słów o edycji *Bibliografii*. W listopadzie 1977 r. ówczesny dyrektor Biblioteki Narodowej Witold Stankiewicz napisał przedmowę do tomu 1, zwracając uwagę, że oto do druku trafia ważne dla polskiej kultury dzieło, źródło do badań nad historią ruchu wydawniczego książki (Stankiewicz, 1986). Po dziesięciu latach oczekiwania na druk w wydawnictwie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w 1986 r. ukazał się tom 1 (A – Bars) *Bibliografii*, zawierający 8737 pozycji. Po kolejnych pięciu latach w 1991 r. ukazał się tom 2 (Bart – Bok). Od tomu 3 (Bol – Ce) z 1993 r. wydawcą *Bibliografii polskiej 1901-1939* została Biblioteka Narodowa i tak jest do tej pory. Spójrzmy zatem na chronologię wydawniczą poszczególnych tomów, bo ona daje przybliżone wyobrażenie o ewentualnym zakończeniu całości dzieła:

- 1998 – tom 4 (Ch – Cy)
- 2002 – tom 5 (Cz – Dn)
- 2005 – tom 6 (Do – Elb)
- 2006 – tom 7 (Ele – Fo); tom 8 (Fr – Gef)
- 2007 – tom 9 (Geg – Gor)
- 2009 – tom 10 (Gos – Gz); tom 11 (H – Hoł); tom 12 (Hom – Jac)
- 2011 – tom 13 (Jad – Jok)
- 2012 – tom 14 (Jol – Kaś)
- 2013 – tom 15 (Kat – Km)
- 2014 – tom 16 (Jednodniówki)
- 2015 – tom 17 (Kn – Korn)
- 2018 – tom 18 (Koro – Krasu).

Po znacznym przyspieszeniu opracowania w latach 2004-2009 (Zakładem kierowała wówczas G. Federowicz), gdy ukazało się 7 tomów, prace uległy spowolnieniu. Ostatni wydany w 2018 r. tom doprowadzony jest do litery K (Koro – Krasu) i kończy się na pozycji 125 048. Oznacza to, że w kartotece czeka na opracowanie i wydanie ok. 130 tys. opisów dokumentów. Wydając jeden tom w ciągu roku *Bibliografia polska 1901-1939* ukazałaby się ostatecznie za ok. 20 lat (każdy tom zawiera ok. 7 tys. opisów), czyli ok. roku 2040.

W 2007 r. Danuta Bilikiewicz-Blanc, wieloletnia pracowniczka Zakładu Bibliografii Polskiej 1901-1939, a następnie kierowniczką Pracowni Bibliografii Poloników Zagranicznych w Instytucie Bibliograficznym pisała:

„Uznając *Bibliografię polską 1901-1939* za podstawowe źródło do badań księgoznawczych, będzie można ustalić nowe dane statystyczne oraz zweryfikować wiadomości i dotychczasowy stan badań nad ruchem wydawniczym w latach 1901-1939 – nie tylko na danych ziemiach polskich i po odzyskaniu niepodległości w kraju, ale również za granicą. Dzięki odnotowaniu w bibliografii pozycji będących polonikami zagranicznymi, stworzy się pełny obraz historii książki polskiej w świecie” (Bilikiewicz-Blanc, 2007, s. 39). Zgromadzone w kartotece opisy poloników zagranicznych tylko w części mogą znaleźć się w katalogowej bazie danych Biblioteki Narodowej – tylko te, które fizycznie znajdują się w jej zbiorach.

Ewa Dombek, emerytowana pracowniczka Zakładu, wytrawna redaktorka skonstatowała w 2015 r., że w Zakładzie Bibliografii Polskiej jest coraz mniej osób przygotowanych do prac redakcyjnych, wymagających wiedzy, uwagi, umiejętności porównań, po prostu doświadczenia, bowiem opisy w bibliografii trzeba widzieć w całym kontekście, nie tak, jak w katalogu, gdzie każdy opis to samodzielna i odrębna jednostka. Podając wiele przykładów „zagadek” bibliograficznych, stawia nieco przekorne pytanie: czy *Bibliografia polska 1901-1939* jest potrzebna? Czy dorobek zebrany przez wiele osób w postaci kartoteki głównej i dodatkowych kartotek uzupełniających (wydawców, pseudonimów, kryptonimów) zostanie zaprzeczony? (Dombek, 2015, s. 134-140).

Bibliografia podaje informację uporządkowaną – jest to jej immanentna cecha – właśnie po to, aby badacze nie musieli każdorazowo sami prowadzić żmudnych poszukiwań. Od zawsze robili to bibliografowie. Brak bibliografii polskiej za lata 1901-1939 uniemożliwia realizację badań księgoznawczych, szczególnie dla pierwszego dwudziestopięcioletnia 1901-1927 (od 1928 r. zaczęła się ukazywać bieżąca bibliografia narodowa w postaci „Urzędowego Wykazu Druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej i druków polskich lub Polski dotyczących wydanych za granicą”). Nie da się prowadzić wiarygodnych badań tego okresu, dotyczących statystyki wydawniczej druków, autorów, wydawców, geografii wydawniczej, oferty tytułowej, typów dokumentów, przekładów z języków obcych, dzieł w innych językach niż polski (jidysz, hebrajski, niemiecki, litewski, rosyjski, białoruski, ukraiński i innych), nie odpowiemy też na pytanie o odsetek piśmiennictwa w języku polskim i w innych językach w tym okresie.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na analizy statystyczne ogólne, regionalne i dziedzinowe powstające w okresie międzywojennym na podstawie spisów bibliograficznych. Istotne zasługi w rozwoju statystyki księgoznawczej (bibliograficznej) mieli teoretycy statystyki i bibliografii, zwłaszcza J. Muszkowski, Mieczysław Rulikowski, Adam Łysakowski. Zagadnienia te opisała Agnieszka Gołda (Gołda, 2018).

O tym, jak wielostronne badania księgoznawcze można realizować na podstawie bibliografii narodowej dobrze ilustruje monografia Niny

Kraśko pt. *Instytucje wydawnicze w II Rzeczypospolitej*, która badała ruch wydawniczy (typologia wydawców, dorobek ilościowy, oferta tytułowa, miejsca wydania), analizując kilka roczników „Urzędowego Wykazu Druków” (Kraśko, 2001). Wydany w 2014 r. t. 16 *Bibliografii polskiej 1901-1939*, w którym zarejestrowano 4796 jednodniówek stał się główną podstawą opracowania tych druków, wydanych na kresach północnowschodnich w okresie międzywojennym (Sadowska, Zimnoch, 2017).

ZAKOŃCZENIE

Bibliografia narodowa jest dobrem kultury, dokumentującym piśmiennictwo narodu w określonym czasie. Każda bibliografia, a w szczególności narodowa, realizuje dwa cele: bieżący informacyjny (i w tym do pewnego stopnia może ją zastąpić katalog) i cel historyczno-kulturowy, gdy badania dotyczą ruchu wydawniczego w dłuższych okresach, mają charakter statystyczny, analityczny czy porównawczy. Z punktu widzenia kultury narodowej są to badania istotne. Rolę takiego źródła badawczego dla okresu sprzed XX w. pełniła i pełni *Bibliografia polska* Estreicherów. Cieszyć może fakt, że ma ona opiekę w Uniwersytecie Jagiellońskim, a prowadzone nad nią prace, finansowane są w jakimś stopniu również w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

Jej chronologiczną kontynuacją jest *Bibliografia polska 1901-1939* od 70 lat związana z Biblioteką Narodową, która ponosi pełną odpowiedzialność za jej opracowywanie i wydanie. Dlatego niepokoi fakt znacznego spowolnienia prac nad bibliografią, zwłaszcza, że materiały są zgromadzone, czekają na zredagowanie i wydanie. Jak wynika ze sprawozdań Biblioteki Narodowej w 2019 r. wprowadzono do bazy jedynie 837 opisów, w 2018 – 2230 (*Sprawozdanie 2019*, s. 36), w 2017 – 1812 (*Sprawozdanie 2018*, s. 38), w 2016 r. – 5780 opisów (*Sprawozdanie 2016*, s. 39). Jest to zdecydowany spadek liczby zredagowanych opisów w ostatnich trzech latach, nie wystarczający nawet na wydanie jednego tomu *Bibliografii*. Powodem tego stanu rzeczy jest oddelegowanie pracowników Zakładu do prac na rzecz projektu „Patrimonium – digitalizacja i udostępnienie polskiego dziedzictwa narodowego ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej” (*Sprawozdanie 2019*, s. 36). Doceniając wagę tego projektu należy uznać, że co najmniej równie ważne dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju jest, jak najszybsze zakończenie prac nad omawianą częścią polskiej bibliografii retrospektywnej. Brak pełnej bibliografii z okresu 1901-1939 stanowi istotną przeszkodę w poznawaniu polskiej kultury piśmienniczej i badaniu ruchu wydawniczego XX w.

BIBLIOGRAFIA

- Bilikiewicz-Blanc, Danuta (2007). *Polonika zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej*. Warszawa: BN.
- Czarnowska, Maria (1967). *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501-1965*. Warszawa: BN.
- Dembowska, Maria (1964). Ewolucja pojęcia bibliografii narodowej od Karola Estreichera do naszych czasów. W: *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera (1827-1908): studia i rozprawy*. Red. R. Hennel. Kraków: Wydaw. Literackie, s. 98-113.
- Dombek, Ewa (2015). *Potycki bibliografowie czyli bibliografia od kuchni*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Dombek, Ewa; Machnik, Hanna, red. (2014). *Bibliografia polska 1939. T. 16: Jednościówki A-Ż*. Warszawa: BN.
- Estreicher, Karol (2008). *O bibliografii*. Warszawa: BN.
- Federowicz, Grażyna (2010). Polska retrospektywna bibliografia narodowa. W: *Szósta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa 23-24 października 2008*. Oprac. red. J. Tarasiewicz. Warszawa: BN, s. 59-80.
- Gołda, Agnieszka (2018). Statystyka księgoznawcza w II Rzeczypospolitej w świetle wypowiedzi teoretycznych. *Bibliotheca Nostra*, nr 1, s. 38-57.
- Kawecka-Gryczowa, Alodia (1970). Nad uzupełnieniami Bibliografii polskiej Estreichera. W: *Z problemów bibliografii*. Red. J. Pelcowa, H. Sawoniak, M. Lenartowicz. Warszawa: BN, s. 195-219.
- Korpała, Józef (1969). *Dzieje bibliografii w Polsce*. Warszawa: SBP.
- Kraśko, Nina (2001). *Instytucje wydawnicze w II Rzeczypospolitej*. Warszawa: BN; Instytut Książki i Czytelnictwa.
- Łaskarzewska, Hanna (2017). Dobra kultury. W: *Encyklopedia książki*. Pod red. A. Żbikowskiej-Migoń i M. Skalskiej-Zlat. T. 1. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 505-515.
- Matczuk, Alicja (2018). „Ocalić od zapomnienia” – ochrona dziedzictwa bibliograficznego w okresie okupacji. *Bibliotheca Nostra*, nr 1, s. 58-78.
- Muszkowski, Jan (1936). Bibliografia polska 1901-1925: (komunikat). W: *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku: referaty*. Warszawa, s. 341-345.
- Nowodworski, Witold (1964). Lelewel a Estreicher: stosunek do problematyki bibliograficznej i jego geneza. W: *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera (1827-1908): studia i rozprawy*. Red. R. Hennel. Kraków: Wydaw. Literackie, s. 61-88.
- Piusińska, Wanda (1970). Katalogi wielkich bibliotek naukowych jako źródła polskiej retrospektywnej bibliografii narodowej. W: *Z problemów bibliografii*. Red. J. Pelcowa, H. Sawoniak, M. Lenartowicz. Warszawa: BN, s. 171-183.
- Polski Komitet ds. UNESCO, [dostęp: 5.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/>>.
- Polski Komitet ds. UNESCO, [dostęp: 5.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/polska-lista-krajowa-programu-pamiec-swiata/>>.

- Polski Komitet ds. UNESCO, [dostęp: 5.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/polskie-objekty-na-liscie-pamieci-swiata/>>.
- Sadowska, Jadwiga; Zimnoch, Katarzyna (2017). *Jednodniówki na terenie województwa białostockiego i województw wschodnich (nowogrodzkiego, poleskiego, wileńskiego, wołyńskiego) Drugiej Rzeczypospolitej*. Białystok: Wydaw. UwB.
- Skalska-Złat, Marta (2005). Patriotyczna wymowa liczb, czyli o Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie roku 1894. *Roczniki Biblioteczne*, R. 49, s. 155-170.
- Słodkowska, Elżbieta (1964). Instytut Bibliograficzny w Polsce. Geneza, koncepcje teoretyczne i rozwój działalności. *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, t. 7, nr 4, s. 257-328.
- Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2019* (2020). Warszawa: BN, [dostęp: 18.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.bn.org.pl/download/document/1592819867.pdf>>
- Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2018* (2019). Warszawa: BN, Dostępny w WWW: <https://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/SPRAWOZDANIE_BN_2018%20lekki%20pdf.pdf [dostęp: 18.09.2020]>.
- Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2017* (2018). Warszawa: BN, [dostęp: 18.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.bn.org.pl/download/document/1529585057.pdf>>.
- Stankiewicz, Witold (1986). Przedmowa. W: *Bibliografia polska 1901-1939*. T. 1. Wrocław: Ossolineum, s. V-IX.
- Wilgat, Janina (1977). Bibliografia polska 1901-1939. *Przegląd Biblioteczny*, nr 2, s. 117-140.
- Wilgat, Janina (1986). Szkic o historii i metodzie Bibliografii polskiej 1901-1939. W: *Bibliografia polska*, t. 1. Wrocław: Ossolineum, s. X-XXXVII.
- Zychowiczowa, Maria (2009). Centralny katalog starych druków Biblioteki Narodowej – bez przyszłości? Przyczynek do dyskusji. *Roczniki Biblioteczne*, R. 53, s. 187-203.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 20 listopada 2020 r.

JADWIGA SADOWSKA
e-mail: jadwigasadowska@o2.pl
ORCID 0000-0001-8794-3201

POLISH RETROSPECTIVE NATIONAL BIBLIOGRAPHY AS AN EXAMPLE OF UNIQUE BIBLIOGRAPHIC HERITAGE

KEYWORDS: Bibliografia polska (Polish Bibliography) by Karol Estreicher. Bibliografia polska 1901-1939 (1901-1939 Polish Bibliography). Polish retrospective national bibliography. Bibliographic heritage. National bibliographic heritage. Documentational heritage.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – Retrospective national bibliography is a cultural property and source of information for research in the field of book studies in a given country. This article is an attempt to define „bibliographic heritage” and „national bibliographic heritage” within the context of documentational and cultural heritage. Another issue discussed in the article is the importance of retrospective bibliographies of Polish literature, that is Bibliografia polska by Karol Estreicher and Bibliografia polska 1901-1939 as significant parts of cultural heritage and most important sources for research on the history of Polish publications (statistics, titles, publishers, geographical distribution, authors’ activity, translations of foreign titles, etc.) The last topic analyzed in the article is the current state of Polish retrospective national bibliography for the period of 1901 to 1939. **Research methods** – The article is based on the analysis of literature on national retrospective bibliographies and assessment of their current state as reflected in various reports and information received from the publishers. **Results and conclusions** – Taking into consideration the results of the analysis the author suggests to introduce „bibliographic heritage” as a part of a broader „documentational heritage” and identify as „national bibliographic heritage” all monumental, most important bibliographic registers (national, subject, regional and name bibliographies), in particular retrospective national bibliographies: Bibliografia polska by Karol Estreicher and Bibliografia polska 1901-1939. The author claims necessary to intensify National Library of Poland efforts to make 1901-1939 Polish national bibliography complete and proposes to make an attempt to add Estreicher’s bibliography to Polish National List of UNESCO World Memory Program.